

ב"ה, גליון נ' חשון תשמ"ב
וועד העולמי ללימוד תורה לשמה
ובזכות זה נזכה להגאולה שלימה בקרוב בב"א
מערת אליהו, חיפה, ארץ ישראל

ספר יערות דבש

חלק ראשון - דרוש יז

תוכחת מוסר מ"ש הגאון זצ"ל בז' אדר
תק"ז לפ"ק בק"ק מיץ יע"א

כללו של דבר, כמה גדולה כחה של תורה
לשמה, היא מבני פלטרין דמלכא, והלא אמרו
[מגילה טז ע"ב] גדול תלמוד תורה יותר
מהצלת נפש

הפסוק אומר [דברים לד. ח] ויתמו ימי בכי אבל משה ויאמר ה' אל יהושע
קום עבור הירדן, [יהושע א', ב], ואמרינן בגמרא דתמורה [דף טז. א"ה]:
עיין שם בשינוי קצת] דהלכות רבות נשתכחו בימי אבלו של משה, ויאמרו
ליהושע שאל, וא"ל הקב"ה אלה המצות וכו', בקשו ישראל להורגו, א"ל
הקב"ה לאומרן א"א, לך והטרידן במלחמה. ויש להבין וכי בכך יסיונו
ישראל משכחת התורה, דור דעה כמו הם אשר כל מגמתם היתה לתורה,
וכי בשביל מלחמה ישכחו. אבל נראה, דהא דבקשו להורגו הוא דאמרינן
[אבות פ"ג, מ"י] כל השוכח דבר אחד ממשנתו חייב מיתה, יכול אפילו
תקפה עליו משנתו, ת"ל וכו', וישראל סברי כס"ד, דבכל מקום השוכח
חייב מיתה, ולכך זממו להורגו, אמנם אמרינן בגמרא [ברכות ח ע"ב]

הזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו, דלוחות ושברי לוחות מונחין בארון, הרי מזה מוכח דעדיין קדושתו בו כמקדם, ואין כאן חיוב מיתה, אך זהו אם היו בארון אחד, אבל אי אמרת דבשני ארונות היו, אין כאן ראייה לקדושת השברי לוחות:

אך אמרינן בירושלמי שקלים [פ"ו ה"א] ב' ארונות היו, דזה שהיו בו שברי לוחות היה הולך עם ישראל במלחמה, ודרשינן [עיין ברשב"ם ברמב"ן דברים כ"ג, טו] כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך, זה הארון, ש"מ דאף על ארון דשברי לוחות שם ה' נקרא, וא"כ מוכח דעדיין קדושתו עליו, והדרן לדינא לנהוג כבוד בזקן ששכח תלמודו, ואין לו חטא משפט מות, וזהו שאמר הקב"ה ליהושע, לאומרן אי אפשר, דכתיב אלה המצות, אבל להוציאן מכלל טעות, דאין לך משפט עונש בשכחה, ואפילו בזקן ששכח יש לנהוג כבוד, לך והטרידן במלחמה, ויראו כי ארון זה לבד שיש בו שברי לוחות הולך עמם ומנצח, ש"מ דכבוד ה' חופף עליו, ומזה יחדלו לבל יזלזלו בך, וישימו לך כבוד כהנ"ל, וזהו דרך דרש:

עוד יש בו טעם, לפי מ"ש [שבת קמז ע"ב] בר' אלעזר כד שכח תלמודו, אמר החרש היה לבם, כי השר המשכח הוא נקרא ריב, ולכך היו הטעות והשכחה באותיות רי"ב, והטעם, כי אין ריב וקטט ומלחמה בעולם אשר לא סגי בלא"ה בלי כעס, וכבר אמרו [פסחים סו.] כל הכועס חכמתו משתכחת, ולכך שר המשכח הוא ריב, ולכך משה רבינו שהיה שר התורה וארגז כל החכמות ולא יצוייר בו שכחה, ולכך לא היה יכול לערוך מלחמה, כי אי אפשר למלחמה בלי ריב, ולכך אמר ליהושע [שמות י"ז, ט] צא והלחם בעמלק, כי הוא לא היה בעל ריב כלל, ולכך כאשר התרעמו ישראל על יהושע שהיה בגדר השכחה, ושר השכחה הנקרא ריב מצא אצלו מקום לחול, ויעץ לו ה' שיטרידן במלחמה ויבחינו כי לא סגי בלא ריב וכעס אויב, וא"כ לא יתכן בו שלא תהיה בו שכחה, ולכך הזהירה תורה גבי עמלק [דברים כ"ה, יז-יט] זכור אל תשכח, והוא הטעם כי מלחמה עם עמלק מדור לדור, וא"כ במקום מלחמה וריב יש שכחה כנ"ל, ולכך הזהיר בתוספת אומץ לבל ישכח, ולכתוב זכרון בספר מה שלא בא בשאר דברים, כי ענין זה עלול לשכחה:

וא"כ מה רבה החובה עלינו יום הזה, אשר נסתמו מעייני החכמה, ונפלה ציץ עטרת ראשנו משה רבינו ע"ה בז' אדר, הוא יום חושך ואפילה וצרה ומבוכה ליהודים, אשר חובה על כל ישראל לעשות אבל יחיד, כאשר אמרתי כי מיום ההוא קרה לנו כל התלאה אשר מצאתנו, ונחשכו כוכבי

נשפו ונשכחה התורה, וזוהיא תכלית הגלות והצער ויגון בשכחת התורה, אשר בעו"ה מתגברת כל יום, האומות עולם הקדמונים היה להם איד ביום מיתת מלכים ואבותם, כאומרם בגמרא דע"ז [דף ח'.] באלו אידיהן של עכו"ם, וחשיב יום מיתת מלכיהם, ואמרינן יום שיש בו שריפה, וכבר כתבו כל סופרי הזכרונות, כי בימים האלו היו מתאבלים ובוכים ומקטרים לעכו"ם ועשו הספד, כי קרה בו אבל להם ואיתרע מזלם, והיה להם הספד גדול והקריבו קרבנות וכדומה, ולא נשמע להם קול שיר ושמחה, ולכך אסרו חכמים איד זה, כי היה להם יום ההוא לחוק לעכו"ם, כי ירגישו כי יום זה איתרע מזלם:

ובזה תבין מ"ש חז"ל בושתי [מגילה יב ע"ב] ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים, שיודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים, כדת מה לעשות במלכה ושתי. והדבר תמוה בעצמותו, מה ענין חושבי קביעת ירחים לדעת דבר חוק ומשפט האשה המסרבת לקיים צווי המלך, וכי זה מיטיב לימודם וחכמתם. וכבר דרשתי בזה כה וכה. אבל כעת יובן הדבר כך, כי בתחלת שלש למלכותו עשה משתה, ומלכי אומות העולם מתשרי מנין, וא"כ החל המשתה בתשרי, ובמנות הלוי שחיבר ר' שלמה אלקבץ הביא מדרש, ימים רבים, ימים שנים, רבים שלשה, כי חמשה ימים היתה תחלת הסעודה קודם ק"פ ימים הנאמר בפסוק, וא"כ מתחילת תשרי קפ"ה, וששה חדשים ג' מלאים וג' חסרים כדרך הקביעות, נשלמו לפ"ז, הקפ"ה ימים בח' ניסן, ואח"כ עשה סעודה שבעת ימים להעם הנמצאים בשושן, א"כ יום השביעי היה ט"ו בניסן, שאמר להביא ושתי לפניו מקושטת בכתר מלכות וערומה להראות יפיה:

והנה ידוע דושתתי בת בלשאצר היתה, והוא נהרג בט"ו בניסן כנודע בפיוט ליל פסח, א"כ אין אשמה ופשע גדול על ושתי שסירבה לבא, כי יום ההוא הוא לה לאבילות גדולה מיתת אביה המלך הגדול, ונימוסם היה להתאבל ולהקריב קרבן לעבודת כו"ם, כמבואר בגמרא ובספר זכרונות הנ"ל, אמנם זהו אם לא היתה אז שנה מעוברת, אבל לפי מ"ש בספר הנ"ל כי אותה שנה היתה מעוברת, א"כ כלו ימים הנ"ל בט"ו לאדר השני ולא לניסן, וא"כ אין התנצלות לושתתי כלל, וזהו מאמר אחשורוש, כי ביקש לידע אם יש למלכה ושתי התנצלות או לא, ולכך ראשון שאל ליודעי העתים הקובעים חדשים ועיבורים אם הוא אדר שני או ניסן, וזהו להיודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים, וגם אם היה הקביעות כך כמ"ש שהיו ג' חסרים וג' מלאים, כל אחד היה אחד יותר

חסר או מלא ולא איקלע יום ההוא לט"ו ניסן, אין לה התנצלות וחייבת מיתה, ולכך שאל, והבן. וא"כ אף עלינו להתאונן במאד על מיתת משה אדון הנביאים יקר היצורים אשר לא קם כמוהו, ובמותו היתה צרה לישראל, ומכ"ש שכל הגלות הכל בסיבת מיתתו, כאשר האריך בזה זקיני הגאון בעל מגלה עמוקות ז"ל בספרו למאוד:

ואמרו [מגילה יג ע"ב] שהמן שמח שנפל הגורל בירח שמת בו משה, והוא לא ידע שבז' באדר מת ובז' באדר נולד משה. והדבר תמוה מה בכך שנולד, סוף כל סוף מת ואיתרע מזלא, וכבר דרשתי בו בפירושים שונים מתוקים, אבל מה שצריך לענינינו כן הוא, מ"ש [שבת ל.] במה שביקש דוד מה' להודיע לו יום שימות בו, מה ביקש בזה, מה איכפת ליה אם יודע באיזה יום מהשבוע שימות או לא. אבל הענין דכמה פעמים מצינו כי המיתה דבר רע, ובמדרש [ב"ר ט', ה] דרשינן, והנה טוב מאד, זה המות. וחילקו המפרשים, כי המת בצדקתו מתוך תשובה שלימה, הוא טוב מאד, שעולה בצרור החיים ונועם עליון מחזה שדי יחזה אשר לא יראהו אדם וחי, ולא מעותד לדאגה בכל יום אולי יחטא ואשם. אבל המת ח"ו בלי תשובה שלימה, המיתה רעה בתכלית, כי ווי להאי כיסופא בעלמא דאתי, ואפשר אם היה חי, היה מרבה בתשובה, או היה מוסיף לסגל מצוות ומעשים טובים, ויפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי עולם הבא:

ודרשינן במדרש רבה פרשת במדבר [א', א] צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה, צדקות שהקב"ה עושה מפרסם הזמן, כדכתיב במנין ישראל, שהיה חסד בא' לחדש השני בשנה שניה וכו'. אבל פורענות שהקב"ה עושה מכסה כתהום, כמו שהיה בחורבן בית המקדש בעו"ה, שהיה קלקול חשבונות, ולא נאמר על נכון יום שהיתה בו הפורעניות המרה הזו בעו"ה. ולכך דוד שהיה מסופק אם חטא בת שבע ואוריה נמחל לו לגמרי בלי שיור רושם ורבב, או לא, כמבואר בגמרא [שבת ל.] שביקש מה' ליתן לו אות, ולכך לבוא אל בירור, כי לא האמין בנפשו, כדכתיב [תהלים כז, יג] לולי האמנתי וכו', ולכך שאל להודיע לו יום שימות בו, כי אם יאמר לו הקב"ה, ש"מ דעונו סר וחטאתו תכופר, כי זולת זה מיתה לרעה, ולא היה הקב"ה אומר היום, ומשפטיך תהום רבה כנ"ל, אלא ודאי שנמחל, והיא טובה, ולכך יכול לומר כנ"ל. והקב"ה אמר לו, ובזאת הבחין כי נמחל. וכן הדבר, אם מיתתו לרוע, א"כ שפיר יום ההוא איתרע מזלא

למאד, אבל אם מיתתו לטובה, אין זה איתרע מזלא כלל. וביום שמת רשב"י קראו בזוהר הילולא דרשב"י:

וכבר הקשו, כי מבואר במדרש ילקוט [ילק"ר בשלח] כי עמלק בלוחמו עם משה היה מכשף, ולקח כל אנשי מלחמתו שילחמו - בו ביום שנולדו, ולא מהר ימותו בו ביום, ולכך התחכם יהושע, ואמר למחר הנני לוחם, שיעבור יום הולדם. והקשו, הא אדרבה אמרו [קידושין לח.]. את מספר ימין אמלא, מלמד שממלא הקב"ה שנותיהם של צדיקים מיום ליום, מיום הלידה ליום המיתה. אבל זה הענין הוא כנ"ל, כי ודאי יום זה הוא שמזלו במערכה טובה, ואין דרך הקב"ה לשנות המזל, ולכך במיתת רשעים וכדומה, שהמיתה היא לרוע, אין ביום הלידה שיתרע מזלו, כי מזלו במערכה טובה, אבל צדיקים השלמים, שמיתתם לטובה ולקנין שלימות, אדרבה יקרה ביום שמזלם לטוב כי טבא הוא, ולכך ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום בכוונה מהבורא, לפרסם טוב ענינם ושלימות כשרון מעשיהם, וכי המלך מלכי המלכים הקב"ה חפץ ביקרם. והראיה כי מתו ביום הולדם, וזהו לאות אמת כי לא איתרע מזלם ונגד זקיניו כבוד. והמן ימח שמו, טעה וחשב כי משה שמת בחטא והיתה מיתתו לרוע, וא"כ איתרע מזלו, ולכך שמח שהגיע הפור בירח הלזה, אבל טעה, כי ביום שנולד משה בו ביום מת ואילו איתרע מזלא לא היה קורה ביום הלידה, ועל כרחק דהיה לטובתו, ותוחלתו נכזבה, כן יאבדו כל הבוגדים בה' אשר שקר נחלו:

ואם אמת כי היתה מיתתו של רבינו משה לטובתו והלך למנוחה, אותנו עזב לאנחה ואין די במה שנתאבל ונבכה עליו, רק לראות לתפוש קצת ממדותיו השלימות, ולילך בדרכיו הישרות יהיו לנו למורשה ולתועלת. וראשון נאמר, שבעו"ה פורצים העם בשמירת שבת, אשר בכל שבת אומרים ישמח משה וכו', והוא שמחתו, והיא מתנה גנוזה לעם ישראל, אשר נאמר ולא נתתיה לגויי ארצות, כי כל עמים קובעים איד בכל ימי שבוע, ויודעים כי שבת קודש היא מה', ובו שבת צור עולמים, ומ"מ מתחכמים לעשות איד, כמו ישמעאלים ביום ו', אפס כי לא יהיה ביום שבת, ונגד השכל הוא למאוד, כיון שאתם קובעים יום, מה נפקא מינה לכם אם תקבעו יום אשר קידשו ה' וברכו מכל הימים ואתם מודים בו, ואין זה כי מסך ה' בקרבם דבר זה, כדי שלא יהיה להם חלק בשבת קדש. וזוהיא מתנה טובה שנתן ה' לנו. וכן בעולם הבא, פושעי ישראל שובתים בגיהנום ביום שבת, אבל לא עכו"ם. וזהו אשר מתפללים, וגם

במנוחתו לא ישכנו וכו', ואי הכונה בזה העולם, פשיטא אינם רוצים לנוח, אבל הכוונה על עולם הבא, שפושעי ישראל ישכנו במנוחה מדינם, ולא העכו"ם, כי אישם לא תכבה אפילו בשבת, דהיינו אש של גיהנום נכבית, אבל נדונים בדינים אחרים, בגיהנום של שלג וכדומה:

ולכן מאד עלינו להזהר בשבת לקיים דברי תורה ודברי סופרים, ובעו"ה רוב בעלי בתים אשר אינם בקיאים בהלכות שבת, ואפילו לומדים, לומדים דברים אחרים, קדשים, והלכתא למשיחא וכהנה, והלכות שבת אינן שגורות כל כך, וכמה אנשים אשר עוברים על כמה איסורים, מלאכות דאורייתא לחוסר ידיעתם, ומכ"ש עניני מוקצה, ואי אפשר לפורטם, כי כבר מלתי אמורה כמה פעמים בדרשות הקודמות. ויום הזה אשר פארנו חבוש לראשנו, יש לנו לגדור לשמח משה במתנת חלקו, לקבל כל אחד על עצמו ללמוד הלכות שבת אצל לומדים, ולעמוד על השמירה באזהרה יתירה:

והנה בזמן אחשורוש ג"כ, אפילו בעת קלקולם נזהרו בשמירת שבת למאוד, וזהו מאמר הפסוק [אסתר ד, טז] צומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום, ושאל במדרש שוחר טוב [מזמור ב"ב] אם יצומו מהו אל תאכלו ואל תשתו, וכי אפשר לצום ולאכול ולשתות, אלא אל תאכלו ואל תשתו כנגד ימים שאכלתם בסעודת אחשורוש. והדבר תמוה, עדיין איך הקושיא מיושבת, וכי אפשר וכו', יהיה הטעם מאיזה סיבה שיהיה:

אבל יובן, כי בספר מנות הלוי הנ"ל הביא בשם רוקח, כי ביום השביעי שנהרגה ושתי, בו ביום לא הלכו ישראל לאכול, כי היה ביום שבת והיה בגינה, פן יתלשו עשבים המחוברים בקרקע, וא"כ לא אכלו רק ששה ימים. ומזה הטעם תבין למה גזרה אסתר על ג' ימים, ולמה דוקא במכוון הזה, אבל הם לא אכלו בסעודה רק ביום ולא בלילה, כי לא עשה סעודה רק ביום, ואכלו ששה סעודות בששה עונות, ולכך גזרה שלשה ימים ושלשה לילות, שהם גם כן ששה עונות וששה סעודות זה למול זה:

והנה כי תענית גמורה אסורה בתשמיש, והוא בכלל עינוי התענית ובכלל צום יחשב, כנודע בגמרא דתענית [דף י"ב ע"ב]. אבל צריך טעם למה זה, כי זה לא היה ח"ו באיסור בסעודת אחשורוש. אבל כבר נודע, כי אסתר הלכה לאחשורוש ברצון, וזהו צעקתה, עד עכשיו באונס ואין לה איסור אשת איש, ועכשיו ברצון שנבעלת לנכרי באיסור א"א, וזהו שלבה דוה עליה, ולכך ביקשה שתמורת זה שהיא נהנית מעבירה כדאמרינן

[נזיר כג ע"ב] גבי יעל, אף שעשתה לשם שמים והא מתהנית מעבירה, וכן אסתר, שלא ימלט שתהנה מעבירה, ולכך למול זה ביקשה שישראל ינזרו מנשותיהם ויקדשו צום כראוי בפרישות דרך ארץ, לכפר על שהיא נבעלת בעילות איסור, וזהו שאמרה צומו עלי, כי הצום בפרישות דרך ארץ, יהיה עלי, בשביל שאני אבעל באיסור, אבל בשבילכם, אל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים וכו', שיכפר על מה שאכלתם, ולכך נאמר עלי באמצע, ולא לבסוף צומו ואל תאכלו וגו' עלי, אלא המניעה וסיגוף מאכילה ושתיה הוא בעבורכם, אבל הצום בעיני דרך ארץ הוא עלי, ולכך נאמר צום ונאמר אל תאכלו וכו', וא"ש והבן:

והנה כבר כתבתי, כי משתה יום שביעי כלה בט"ו אדר שני, כי היתה מעוברת, ואז אף שהזמין לכל העם הנמצאים בשושן והעיקר ישראל, לא הלכו ביום שביעי לשמירת קדושת שבת. ולכך ביקשה אסתר מאחשורוש שינתן יום ט"ו לבני שושן להנקם משונאיהם, ולא היה כן בכל מדינות, כי בני שושן זכותם בט"ו באדר שמורה לנצח, כי שמרו יום שבת מחללו, והיה יום זה להם למגן לגבור על אויבם. ולכן ראוי מאוד לדייק שמירה ואזהרה בשבת, כי שכרה הרבה מאוד לדורי דורות. ולעומת זה המחללים ח"ו, ולא שבת בלבד אלא כל שיש בו שביתה הכל נכלל בכללה של שבת, הכל קרוי שבתון כנודע. וכן נזהרו מרדכי עם אסתר אפילו בעת צרתם:

ולכך אמרו [ילקו"ש אסתר ו'] כאשר בא המן למרדכי לרכוב על סוס, וצותה אסתר שכל הספרים יטמינו עצמן, עד שהמן בעצמו הוצרך לספר למרדכי, ומה ראתה על ככה. אבל הענין כי כבר כתב בעל מנות הלוי, כי נראה כי היו שם בשושן הספרים ישראלים, כי הגוים לא היתה אסתר עושה להסתירם, לבל ירגישו כי היא בעצה עמוקה עם מרדכי. וכבר כתב היפה עינים. הא בגולה עשו שני ימים טובים של גלויות, וא"כ היה ט"ז בניסן שהיה עובדא דמרדכי ביום טוב שני של פסח, וא"כ איך יסתפר שהוא מלאכה דאורייתא, ובשביל רחיצה י"ל שהוא שבות, ואפשר לא גזרו מקדם בימי מרדכי, אבל לספר השערות מלאכה דאורייתא, וכבר נודע מ"ש האחרונים [עיין ט"ז יו"ד סימן קצ"ח] כי מותר ליהודים להניח לחתוך הצפרנים ע"י נכרי בשבת, כי מסייע אין בו ממש, וכיון שהוא אינו עושה דבר, מותר, רק שמניח לעשותו בגופו. ולכך אסתר לא רצתה שיעברו היהודים יום טוב שני, ואם ימאנו לספר לו למרדכי, ילשין המן למלך, הוא הדבר אשר דברתי ודתי המלך אינם עושים לספר לאיש אשר

המלך חפץ ביקרו, ולכך צותה להטמין כולם שלא ימצאם המן, ובעל כרחו יצטרך הוא לספר, והיה מרדכי יוצא ולא נעשה איסור על ידי ישראל ח"ו:
ומזה תבין טעם למה במשתה שעשתה אסתר הזמינה להמן כפעם בפעם, וכבר אמרו חז"ל בו דברים רבים כאשר נבאר אי"ה, אבל הענין יובן, בשנחקור טעם למה אחר דברים האלה גדל המלך את המן, מה ראה על ככה לגדל איש מארץ גר ותושב עמו, ואיך לא יקנאו בו שרי פרס ומדי היושבים ראשונה במלכות, שיראו הגר שבם יעלה מעלה מעלה. אבל הענין מ"ש בקרא [איכה ה, ח] עבדים משלו בנו פורק אין מידם, כי מ"ש [משלי י"ד, לד] חסד לאומים חטאת, צדקות ומעשים טובים שעושים אומות העולם בגלות, הם חטאת לישראל לעכב הגלות, כי בעו"ה כמה מצוות טבעיות שהשכל מחייב ששומרים הנכרים יותר מישראל, ובישראלים בעו"ה אין שומרים כ"כ, כמו כבוד אב, וגזל, ואונאה, וכהנה דברים רבים. ובאמת אילו אין לומדים מנכרים כלל שום דבר החרשתי, כי היה להם תירוץ כי מה לנו עם הנכרים, אבל בעו"ה מדות רעות לומדים מהם, במלבושים, מקצצים פיאות, ומגלחים זקנם וכהנה יותר חוקות הנכרים, אין דבר נשגב במדה רעה שלא ילמדו מהם, כדכתיב [תהלים ק"ו, לה] ויתערבו בגוים וכו', אבל מדות טובות אינם לומדים מהם, וזה החלי המר הגורם לאריכות הגלות בעו"ה:

ולכך המן כאשר ביקש לומר לאחשורוש כי אין תקנה להכניע לישראל כי אם להשמידם ח"ו, כי בלא"ה קרובה ישועתם לבוא וימלכו בראש כל עמים, אמר ודתייהם שונות מכל העם, בשלמא אילו למדו ממעשיהם, היה לומר שיאריך זמן פקודתם וישתקעו בגולה, אבל אחר שדתייהם שונות מכל עם, אם כן אם לא מהר תשמידם, תהיה ישועתם קרובה לבוא. ובעו"ה בגולה אנו לומדים מעשיהם הרעים, אבל הטובים לא, ולכך ארכה גלותינו:

וזהו העיקר תרופה לנו, כי העכו"ם אין מקבלים שכר על מעשיהם הטובים כלל, כדאמרינן [ע"ז ב ע"ב] ראה ויתר גוים, שהתיר להם שבע מצות, שאם מקיימין אותם שאין להם שכר כלל, וזוהיא הטובה לקרב הגאולה כי אין להם שכר בעולם, אבל אילו אף שכר מקבלים על שמירת המצות, תארך הגלות למאוד ח"ו. והנה כי עבדים הם מחויבים במצוות ויש להם שכר בעמלם, כדאמרינן בגמרא דב"ב [דף ד.]. דלכך השיאו בבא בן בוטא עצה להורדוס, דעבד חייב במצות ע"ש. ואם כן קשה למאוד אם הם מושלים על ישראל, כי תרופתם קשה, כי יש להם שכר

במצוות ומעשים טובים, וזהו שצווח הקרא [איכה ה', ח] עבדים משלו בנו פורק אין מידם, כי אם הם מושלים קשה לגאול מידם, כי תמיד מה שמקיימים מז' מצות יש להם שכר, כי אין הקב"ה מקפח שכר שום אדם, ולכך אין לנו ישועה כל כך:

וזוהיא כוונת אחשורוש, כי כל כונתו היתה מבלי שתהיה לישראל פקודה וישועה, כאשר עשה סעודה במשלם החשבון של ע' שנה לפי טעות חשבונו, ולכך מה עשה, נתחכם להגביה להמן ויעשהו מלך על כל מדינתו וימשול בכל ישראל הנפוצים בכל מדינת ממשלתו, והוא היה רק מלך מלכים, אבל המן היה מושל ומולך, ולכך צוה לכרוע ולהשתחות לפניו כתואר מלך. וידוע דהמן היה עבד למרדכי והיה עבד גמור, ועיין בילקוט, וביותר בספר מנות הלוי העתיק שטר מכירה אות באות איך שמכר עצמו לעבד גמור ומוחלט למרדכי, והתחייב הוא ובניו לעבוד עבודת עבד, וא"כ ברור דהטבילו ומלו מרדכי לשם עבדות, דקיימ"ל בפרק החולץ [יבמות מח ע"ב] דאין מקיימין עבד שירצה שלא למול, ואם התנה שלא למול, לחד מ"ד אין מקיימין כלל, ולחד מ"ד לא יותר מי"ב חודש, ואיך היה מרדכי רשאי לקיימו, ובפרט כי בשטר מכירה הנזכר בספר מנות הלוי לא נזכר שהתנה בו, ואם כן ברור שלא היה מרדכי מקבלו אם לא שמלו וטבלו לשם עבדות, ואם כן חייב במצות ויש שכר בעמלו, ולכך גידל אחשורוש אותו, שיהיה בכלל עבדים משלו בנו פורק אין מידם, כי אין גאולה כ"כ קרובה במשול עבד. וראו כמה עמקו מחשבותיו:

והנה נחלקו חכמים במסכת ביצה [דף כא ע"ב] אי מותר להזמין לנכרי ביום טוב שמא ירבה בשבילו או לא חיישינן, דבשביל חתיכה אחת בשר מותר למלאות כל הקדירה, כמבואר בפוסקים, וע"ש ברש"י ותוספות, אבל לעשות סעודה בשביל נכרי לבדו אסור, דכתיב לכם, ולא לנכרים. ואם כן אסתר שלא אכלה ממשתה של אחשורוש, כי היתה עדיין בתענית, וגם אין מפאת נימוס כמ"ש הראב"ע ויתר מחברים, והיה זה ביום ט"ו ניסן לפירש"י, שנתלה המן ביום ט"ז ניסן, ואם כן איך הזמינה והאכילה לנכרי ביום טוב. אבל ידוע אף דלכם ולא לנכרי, אבל לעבדים כנענים היה מותר לבשל ביום טוב, דהם בכלל מצות, ואם כי חטאו פרקו עול, מ"מ הם בגדר עבדים וחייבים במצות, כמ"ש בישראל מומר [סנהדרין מד.]. אע"פ שחטא ישראל הוא, וכן בעבד, ומותר לעשות מלאכה בעבורו ביום טוב, ולכך אסתר שהזמינה לאחשורוש לבוא למשתה בט"ו בניסן, כדי שלא יקרה איסור, מה עשתה, זימנה המן גם כן, ולו מותר היותו עבד

כמ"ש, ולשמא ירבה לא חיישינן, כמ"ש דנתבשלו יפה, אם כן כדין עשתה, ולא בא מכשול לחלל יום טוב ח"ו, כי היא ונערותיה ומשרתיה הכל ישראלים ומקיימי דת יהודית כנודע:

ולמ"ד שנתלה המן - כמ"ש במדרש, ועיין יפ"ע ומנות הלוי ומהרש"א - בי"ז בניסן, ואם כן משתה ראשון שעשתה אסתר היה בט"ז שהוא יום טוב שני של פסח, מדויק ביותר בקרא, כי במשתה ראשון של אסתר נאמר אשר עשיתי לו, ובמשתה שני נאמר אשר אעשה להם, כי בראשונה היה ביום טוב, והכל בשביל המן נעשה, ולכך אמרה בלשון צח [מג"א ה']. [ד] יבוא המלך והמן היום אל המשתה אשר עשיתי לו, וחשבה על המן במה דסיימה, ואם כי הוא אחשורוש הבין שכונתו אליו, אבל במשתה שני שהיה בי"ז שהוא חול אמרה [שם, פסוק ח'] אעשה להם, שמותר לשניהם. ואף על פי כן צאו וראו כמה דקדקו במצות תורה וסופרים בתכלית צרתם ויגונם, והיא שעמדה להם, וה' לא סר מאתם, כאומרם [ברכות כ.]. ראשונים שמסרו נפשם, אתרחיש להו ניסא. ובאמת חיוב גדול להשמר בשמירת החגים ומועדי ה' לבל יקרה בהם חילול, ויותר יש לדקדק בימים טובים, שהם ימי דין ובחינה ופקידה במעשי בני אדם, וכל המועדים, בהם אדם נידון, וצריך זרוז ושמירה למאוד בשמירתן ושמחה של מצוה:

ואמרו בגמרא [מגילה טז.]. וישב מרדכי אל שער המלך, ששב לשקו ותעניתו. וכבר דקדקו המפרשים, מאין למדה הגמרא זה. אבל ידוע כי שער המלך היינו לדון דין, כדכתיב [דברים כ"ה, ז] ועלתה יבמתו השערה, וכהנה רבות במקרא, וכן בגמרא יתיב אבבא ודן דיניה, וזהו מרדכי יושב בשער, כי ישב שם לשפוט בכל עבדי ומשרתי מלך. וידוע בגמרא [ביצה לו ע"ב] אין דנין ביום טוב. ומבואר בירושלמי [שם] כי מלבד גזירת חכמים שמא יכתוב, היה איסור משום דאתי למנוע משמחת יום טוב. והנה הגמרא ס"ל כמבואר שם, דהיה עוסק בהלכות עומר, דהוה מעשה דהכרזה וכדומה, הכל בי"ו ניסן ויום טוב שני של גלויות. וקשה איך שב לשער לדון ביום טוב, ואם כי עדיין לא נגזרה גזירה שמא יכתוב, מ"מ הא איכא טעם מונע משמחת יו"ט, ולזה קאמר מידי טעמא משום מניעה משמחת יו"ט הוא, הא שב לשקו ותעניתו והתענה ביום טוב ההוא, וא"כ מה מניעת שמחת יו"ט שייך בזה, ולכך ישב בשער לשפוט בסנהדרין וא"ש:

ואם כי זה יש לגדור גדר בהעדר חמדת יצורינו משה רבינו ע"ה, גם זה עלינו, לא לתקן עצמינו בלבד, כי אם לתקן זולתינו, ולהשיב רבים מעון, כאשר עשה משה, בעד פושעים הפגיע, וכן עשו מרדכי ואסתר, שכל מגמתם היתה לישר הדור ולהשיבם מעון ולעורר בתשובה:

והנה אמרו [מגילה טו ע"ב] דלכך זימנה אסתר להמן, שלא יאמרו ישראל אחות יש לנו בבית המלך, ויחזרו בתשובה שלימה, וכן אמרו [אסתר"ר פ"ח, א] בנימין גרם לשבטים לקרוע, דכתיב ויקרעו בגדיהם, אף מרדכי קרע בגדיו, דכתיב ויקרע מרדכי את בגדיו. והקשו מה זה מדה כנגד מדה, וגם בנימין מה עשה שהושם באמתחתו גביע, והוא לא ידע ואשם:

אבל הענין כך, מ"ש [מגילה ז ע"ב] חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע מה בין ארור המן לברוך מרדכי, והדבר תמוה, וכבר אמרתי עליו באופנים שונים. אבל אופן אחר הצריך לענינינו הוא, דמבואר בירושלמי [עיין במגילה פ"ג ה"ז] ומדרש [עיין ב"ר מ"ט, א], רב כד מטי למגילה למרדכי ראשון הנזכר במגילה, אמר ברוך מרדכי על שם זכר צדיק לברכה, וכד מטי להמן הראשון הנזכר במגילה, אמר ארור המן על שם שם רשעים ירקב. והנה בין פסוק איש יהודי היה בשושן ושמו מרדכי, לפסוק אחר הדברים גדל המלך את המן, ענין כל הפרשה כי אסתר אין מגדת עמה ומולדתה, ואחשורוש עשה פעולות רבות, כמבואר בגמרא ומדרש, שקיבץ בתולות רבות, והנחה למדינות עשה, וכהנה פעולות רבות. ועם כל זה אין אסתר מגדת, ובאמונה שמרה מאמר מרדכי לבלי הגיד. ואמרו במדרש [אס"ר פ"ו, טז] כי תפסה פלך שתיקה, אין לך טוב יותר לגוף אלא שתיקה, והחיים והמות ביד הלשון, וברוב דברים לא יחדל פשע. וכבר אמרו [ירושלמי סוף ברכות] כל פטפוטים אסורים בר מפטפוטי דאורייתא, כי אין לך דבר מזיק לגוף ונפש רק הדיבור, ולכך אמרו תפסה פלך שתיקה, שהיא מזרעו של שאול, שדבר מלוכה לא הגיד, ומזרעה של רחל, ששתקה ולא אמרה רמיות אביה בלאה, וידוע מ"ש [עירובין סה]. נכנס יין יצא סוד, כי ברוב דברים לא יחדל פשע, ולמי שיח ורבות דברים, כי אם לאנשים השותים במזרקי יין. וזהו מאמרם, חייב איניש לבסומי וכו' עד דלא ידע להבין מה בין ארור המן לברוך, שהוא הסיפור שביניהם, שהוא מענין שתיקת אסתר בכל החקירות, כי המבסם ומשכר אין מבין זה, כי הוא מהמרבה דברים ואין מעצר ברוחו כלל:

ואם כי זה נכון, אבל עיקר הטעם שצוה עליה מרדכי אשר לא תגיד, הוא כי ראה מרדכי כי מדת הדין מתוחה בעונות הרבים על ישראל, אם מפני שהשתחוו לצלם, ואם מפני שאכלו מסעודות של אחשורוש, ואין להם תקנה להכניע קשה ערפם אלא בגזירת מלכם, כמ"ש [מגילה יד.] גדולה הסרת טבעת מכל נביאים, והוא ידע מה שיהיה בגזירת המן, כדכתיב [פ"ד, א] ומרדכי ידע את כל אשר נעשה, ואמרו מלאך אמר לו, וא"כ מסתמא הגיד לו הכל, כמו שנאמר את כל אשר נעשה, וידע והבין כי זהו יהיה לישראל לתרופה לעולם, ובזו הגזירה יעוררו לבבם לתשובה ושובו ורפא להם, וזו תכלית תועלתם. ובאמת ע"י תשובה, לא זו שכפו להמן, אף גם לא האריך זמן איזה שנים ושובו לארצם, פקד ה' עמו להושיבם לירושלים כנודע. וחשב מרדכי, אולי תגיד אסתר לאחשורוש היותה ישראלית, לא יעלה בלב המן להסית למלך עשות כליון באומת אהובתו שגלתו, וגם המלך לא ישנא אותם, ובפרט מטעם שנכתוב בזה אי"ה:

ואם כן איפוא במה יכופר עון בית יעקב אשר חקוק בעט ברזל וצפורן שמיר, ולכך צוה אשר לא תגיד, ותגולגל גזירת המן, וישבו ישראל בתשובה שלימה, גם מרדכי נכנע, אף כי ידע כל הנעשה כמ"ש, אי בשביל לעורר ישראל בתשובה, ואי שמא יגרום החטא, וכמ"ש שם במדרש, כי כבר למדו זאת מיעקב, אף שהיתה לו הבטחה, ירא שמא יגרום החטא. אמנם דבר זה לא ענה מלבנו, רק למדו מבנימין ראש שבטו, כי ידוע בספר הישר - אשר מחובר על ספר בראשית - כתב כי יוסף גילה לבנימין טרם שובו לבית אביו כי הוא אחיו באמת, וצוה להסתיר מאחיו למען יראה אם ימסרו נפשם על בית רחל, ובנימין ראה אחיו דואגים ומצטערים וכואבים ממש עד למות בשביל עלילת מציאת הגביע, ולא אמר להם דבר, ותפס פלך שתיקה, והוא ג"כ הטעם, כדי שיקבלו עונש בצערם על מיכרם בכסף צדיק, וטוב להם לצער עד מאוד, אפס תהיה להם כפרה, ולכך שתק, כי אך זה טוב לישראל. וזה הוא מאמר חז"ל ברור ואמת, בנימין גרם לאחיו לקרוע, אף שידע האמת, מ"מ שתק, וגרם על ידי כך הקריעה לאחיו, וזה היה לטובתם. אף מרדכי שצוה שלא תגיד, וגרם שהוצרך לקרוע בגדיו, וזהו היה בסיבת שתיקתו כמו בנימין, והוא ג"כ למזבח כפרה כמו בנימין לאחיו, והכל בענין אחד וטוב וישר:

א"כ חזו וראו כמה יש לנו לשמור מרע, כמה צרות ויגונות עברו ראש, ועשה מרדכי הכל בשביל שתהיה לישראל כפרת עון, אף אסתר הצדקת קצה בחייה בשביל ענין ישראל ומסרה נפשה למות, ולכך הטוב אמרתי

כמ"ש, ללמוד ממשה וצדיקים כאלה, לבל יחוס אדם על כבודו והונו, רק בשביל תקוני ישראל ושלימותם. ובעו"ה בדורות הללו כל אחד חושש לעצמו, ואין חושש לזולתו, ובפרט לתיקון התורה, כי תכלית כל תקוני ישראל היא תורה. וזוהיא עיקר שלימותנו, ובה תלוי חיינו ונשמתינו, ואין לנו שיור בגולה רק התורה הזאת, ובה יהיה מקוה ישראל מושיעו בעת צרה לגאול בה מיד צר, וע"ז כל מגמתינו. ובעו"ה עכשיו בטלה התורה, ואין איש שם על לב להרים דגל התורה, וכל לומדי תורת ה' ילכו כצאן בלי רועה, כי אין משגיח כלל בשל תורה, ולא חסו על חייהם כלל, כמשל שועל ודגים [ברכות סא ע"ב], כי זהו חיי כל ישראל בתורה, אוי לנו איך נשמח בפורים, וליהודים היתה אורה זו תורה [מגילה טז ע"ב], ואין לנו תורה בעו"ה, לא זו שנשכחה מאתנו תורה בעו"ה יום ביומו, והכל נסתעף ממיתת משה כאשר אמרנו בריש הדרוש, אף גם שיור התורה אין מקיים ואין משגיח, וכל אפין שוין המצפצף כעגור ידמה להמדבר מלב מלא תבונות:

ואמרו בגמרא [מגילה טו ע"ב] ובמדרש, כיון שהגיעה אסתר לבית הצלמים, נסתלקה הימנה רוח הקדש, ואמרה אלי אלי למה עזבתני, שמא אתה דן שוגג כמזיד ואונס כרצון, שמא בשביל שקראתיו כלב, חזרה לקרותו ארי. והדבר צריך ביאור, כי באמת למה נסתלקה שכניה, ואם כי שם מקום טומאה והוי כמו כהן בבית הקברות, אם כן מה זה שמתמיהה אסתר ואמרה שמא וכו' לא משום זה, רק המקום גורם מקום טומאה. וגם יש להקשות מה שוגג כמזיד, הלא אסתר לא היתה שוגגת כלל מעולם, ואנה טעתה בדין וכדומה, והיה מאתה דבר בהעלם מתחילה ועד סוף, ואיך שייך שוגג וגם אונס כרצון, כי עכשיו הלא נכנסה להבעל ברצון, ואם כי מתחילה היתה אנוסה, הלא קודם בית הצלמים שורה עליה רוח הקודש, ואם היה מקדם עולתה בה, איך שורה עליה מתחילה, וביחוד יש להבין במה שאמרה שמא על שקראתיו כלב, וכי יחוס המקום על כבוד אותו רשע לסלק שכינתו מהצדקת הלזו:

אמנם ידוע מ"ש בגמרא [מגילה יב]. כי עיקר חיוב כליון לישראל היה בשביל שהשתחוו לצלם של אותו רשע, ואמרו שלא עשו אלא מחמת אונס, כי יראו שישרפו באש, כמו שקרה באמת לחנניה מישאל ועזריה:

ואמרו בגמרא דסנהדרין פרק ארבע מיתות [דף סא ע"ב] העובד עכו"ם מאהבה ויראה, אביי אמר חייב, ורבא אמר פטור, ופריך הגמרא, דתנן כהן משיח אינו חייב בקרבן עד שיהיה שגגת מעשה, מה שגגת מעשה,

לאו דעבד עכו"ם מאהבה ויראה, ש"מ דעובד עכו"ם מאהבה ומיראה חייב במזיד, ומשני לא, דאומר מותר, וס"ל אומר מותר שוגג הוא, אבל איכא למ"ד במכות ר"פ אלו הגולין [דף ז ע"ב ועיין היטב שם תוד"ה אלא. ותוספות שבת עב ע"ב ד"ה האומר. ותוספות סנהדרין מב ע"ב ד"ה הבא] דאומר מותר מזיד הוא. ובזה יובן, כי אסתר נכנסה לאחשורוש לבקש על הצלת עמה, ולא על עצמה נכנסה כי אם בשביל ישראל, וכאשר הגיעה לבית הצלמים, ניעור האיסור וחומר העבירה שהשתחוו לצלם ונעשה קטיגור וערעור וקטרוג ושטנה בישראל, כי היה למזכרת עון על דבר חטא ופשע שעשו ישראל, ולכך נסתלקה רוח הקודש, ואסתר הרגישה, ואמרה שמא אתה דן שוגג כמזיד, רוצה לומר אומר מותר שדינו כמזיד, וא"כ איך מצינו בהעלם דבר שגגת מעשה, וא"כ העובד מאהבה ויראה חייב אף שהוא מאונס פן יהרג, וזה מאמרם אונס כרצון, אף שהוא מיראה שיהרג, מ"מ חייב מיתה, כי אין נפקא מינה באונס. וא"כ יש להם משפט מיתה ח"ו, כי לא היה לחוש להם לאונס. וזהו לא ס"ל לאסתר, דסברה דאין לחייב, דאונס רחמנא פטריה, ולכך תמהה אסתר וביקשה רחמים:

והוסיפה לומר שמא על שקראתיו כלב וכו', י"ל כך מה שכבר אמרתי ממש בסגנון זה בדרוש הקודם. רק כעת הואיל דצריך להאי ענינא יבואר יותר. כי נודע כי מרדכי כי ראה שהמן גובר, ולא ראה לכבשו כי אם בתורה, וכמ"ש בתרגום שני, כי לקח תינוקות מבית רבן ולמד עמם, ובכל מקום היה תורה, וכן דרשינן ליהודים היתה אורה, זו תורה [מגילה טז ע"ב], כי התורה היא מגינה, והיא כתרסיס בפני פורענות, ולכך בכל צרתם לא זזו מכותלי בית המדרש, ואפילו בשעה שבא המן למרדכי וחשב מרדכי כי בנפשו הוא, היה לומד הלכות עומר. ואמרינן במדרש [שוח"ט פ] יכרסמנה חזיר מיער, ע' תלויה, בזמן שאין ישראל עוסקים בתורה הוא מיער, אבל בזמן שעוסקים בתורה הוא א' במקום ע' והוא מיאור, ותנינן [חולין קכז]. כל החיות העולים מים ליבשה מיד מתים, חוץ מהכלב דזה חי [עמ"ש ביד חרוצים בהגה בסוף דרוש ח' לעיל], וזהו מאמר אסתר, כי אמרה הלא ישראל עוסקים בתורה וזכותם ראויה להגן שלא ישלוט בהם ידי זר, וחזרה ואמרה שמא הואיל שקראתיו כלב, וא"כ כלב אף שעולה מים ליבשה חי, וא"כ עדיין יש לו שליטה בישראל אף שעסקו בתורה, ולכך חזרה לקרותו ארי, וזה העולה מים ליבשה מת, ואף הוא ימות בים של תורה, ואתי שפיר והבן:

כללו של דבר, כמה גדולה כחה של תורה לשמה, היא מבני פלטרין דמלכא, והלא אמרו [מגילה טז ע"ב] גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפש, כי במרדכי נאמר רצוי לרוב אחיו, ולא לכל אחיו, שפירשו ממנו סנהדרין, וכבר אמרנו טעם, ח"ו שמרדכי פירש רגע אחד מהתורה, אבל ידוע מ"ש במדרש [אס"ר פ"י, י"ב] ומרדכי יצא מלפני המלך, שנעשה מלך, ומטבע שלו מרדכי מצד אחד ואסתר מצד אחד, וידוע דאין מושיבין מלך בסנהדרין, ולכך פירשו ממנו סנהדרין, אבל טעם הענין למה נעשה מרדכי מלך, מה לו לכבוד המדומה הזו עד שפירשו ממנו סנהדרין, הלא לבוז יחשב לו נגד כבוד התורה ודביקות בסנהדרין, והיה לו ללמוד ממשה מחמד יצורים, שלא נכתר בתואר מלוכה לרוב ענותנותו, והיא היתה לו ליקר. אבל הענין, ח"ו לומר שרדף אחר כבוד, אבל יש להבין במה שכבר התחלנו, למה גידל המלך את המן, מה ביקש בזה באיש נכר הארץ, ועד שאמרו [עיין פרדר"א ז] שכל בניו היו מושלים דוכסים ואפרכים בכל מדינות המלך:

(המשך אי"ה בגליון הבא)